


Arap Dilinde Mezhepler Arası Telfîk

Bünyamin ARVASI |  <https://orcid.org/0000-0003-0108-267X>

Dr. Öğr. Üyesi | Yazar | bunyaminarvasi@hotmail.com

İğdır Üniversitesi |  <https://ror.org/grid.448929.a>

Arap Dili ve Belagat | İğdır, Türkiye

Öz

Arap dilinin kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Bazı durumlarda kelimelerin şekil veya hareketleri bile anlamın değişmesine sebep olmaktadır. Nitekim Kur'anı Kerim'in harekeleme çalışmaları da yanlış anlamın önüne geçme amacıyla başlamıştır. Ancak harekeleme çalışmalarına rağmen Kur'an âyetlerinin anlamı hususunda âlimler arasında ittifak sağlanmamıştır. Bunun neticesinde de farklı kırâatler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu farkların çoğu gramer kurallarına dayanmaktadır. İlim ehli arasında birçok alanda olduğu gibi Arap dili alanında da zaman zaman ihtilaflar söz konusu olmuştur. Ortaya çıkan bu ihtilaflar neticesinde de her görüş sahibi doğal olarak kendi görüşüne takviye, karşı görüşe de reddiye niteliğinde olan bazı deliller ortaya koymuştur. Arap dilinde meydana gelen görüş ayrılıkları bazen dil ekolleri arasında, bazen de bireysel olarak dilbilimciler arasında gerçekleşmiştir. Bazı dilbilimciler ise var olan görüşleri derleyip bu görüşlerin belli kısımlarını birleştirerek yeni bir görüş ortaya koymuşlardır. Fıkıh ilmindeki telfîk ve (ihdâsu kavlin sâlis) Üçüncü bir görüş ortaya çıkarma eylemi ile münasebet içerisinde olan bu durum, bazı âlimler tarafından dolaylı, bazıları tarafından oğrudan telfîk olarak isimlendirilmiştir. Diğer gramer kurallarında olduğu gibi müstakil bir biçimde ele alınmayan ve dilbilimciler tarafından dağınık bir şekilde zikredilen dildeki telfîk meselesi ilk defa İbn Cinnî tarafından "el-Hasâis" adlı eserinde "Terkîbu'l-mezhâhib" ismiyle müstakil olarak ele alınmıştır. Dildeki telfîk meselesini mutlak olarak caiz görenler olduğu gibi şartlı olarak kabul edenler de olmuştur. Bazı âlimler ise dildeki telfîk meselesini yine dilde olan kelimelerin ayrı baplardan seçilip birleştirilmesi olarak bilinen "Tedâhulü'l-luğât" meselesine hamlederek tedâhul için var olan hükümlerin dildeki telfîk için de geçerli olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmada bazı konular hakkında farklı görüşleri telfîk edip ortaya yeni bir görüş çıkaran bazı dilbilimcilerin görüşleri ele alınıp kapsamlı biçimde tahlil edilip dildeki telfîk meselesinin nasıl gerçekleştiği, diğer görüşlere göre konunun ne olduğu ve dilbilimciler tarafından nasıl karşılandığı gibi sorular cevaplandırılmaya çalışıldı. İfade edildiği üzere konu fıkıh ilmindeki telfîk ve ihdâsu kavlin sâlis meseleleriyle yakın münasebet içerisinde olduğundan her ne kadar çalışmanın ana konusu Arap dilindeki telfîk meselesi olsa da konunun bütüncül ve daha iyi anlaşılması hasebiyle fıkıh ilmindeki telfîk ile ihdâsu kavlin sâlis meseleleri gereği kadar açıklandıktan sonra Arap dilindeki telfîk meselesi ele alındı. Bu bağlamda çalışmanın konusu olan Arap dilindeki telfîk meselesi çerçevesinde dilbilimcilerin ilgili konu hakkındaki görüşleri tek tek ele alınıp incelendikten sonra bu mezhepleri telfîk edenlerin görüşü açıklanmaya çalışıldı. Öte yandan Arap dilinde tespit edilen telfîk şeklindeki görüşlerin, anlam, dil kuralları ve diğer dilbilimcilerin görüşleri dikkate alınarak isabetli olup olmadıkları ve var olan diğer görüşlere göre keyfiyet derecelerinin ne olduğu gibi hususlar açıklanmaya çalışıldı. Yapılan araştırma neticesinde dilbilimcilerin bazen iki mezhebin görüşünü bazen birden fazla dilbilimcinin görüşünü telfîk ettiği, telfîk'in bir çok alim tarafından kullanılan yaygın bir yöntem olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Arap dili ve Belagati, Arap grameri, Mezhep, Telfîk, Tarkib al-Madhaib.

Atıf Bilgisi

Arvasi, Bünyamin. "Arap Dilinde Mezhepler Arası Telfîk". *Rize İlahiyat Dergisi* 29 (Ekim 2025), 245-260.

<https://doi.org/10.32950/rid.1602361>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körmeye

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 16.12.2024

Kabul Tarihi: 30.07.2025

Yayın Tarihi: 20.10.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr

Benzerlik Taraması

Yapıldı – iThenticate

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakları & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.



Dizinlenme Bilgisi

Talfiq in the Arabic Language

Bünyamin ARVASI |  <https://orcid.org/0000-0003-0108-267X>

Asst. Prof. | Author | bunyaminarvasi@hotmail.com

Iğdır University |  <https://ror.org/grid.448929.a>

Arabic Language and Rhetoric | Iğdır, Türkiye

Abstract

The Arabic language is one of the richest languages in the world. Therefore, in some cases, even the shape or vowel points of words can cause the meaning to change. In fact, the vowel point studies of the Holy Quran were started with the aim of preventing incorrect pronunciation. However, despite the vowel point studies, there was no consensus among scholars on the meaning of the Quranic verses. As a result, different readings emerged. Most of these differences are based on grammatical rules. As seen in many other fields, too, there have sometimes been disagreements among scholars in the field of the Arabic language. As a result of these disputes, each opinion holder naturally presented some evidence that supported his own opinion and refuted the opposing opinion. Differences of opinion in the Arabic language sometimes occurred between language schools and sometimes between individual linguists. Some linguists have compiled existing views and combined certain parts of these views to create a new view. This situation, which is related to the action of talfiq (combination of opinions from different madhabs) and ihdâsu qawlin thalis (formation a third opinion) in the science of fiqh, is named as indirect talfiq by some scholars and as direct talfiq by others. The issue of talfiq in the language, which is not discussed separately as in other grammatical rules and is mentioned scatteredly by linguists, was first discussed separately by Ibn Jinni in his "el-Khassas" named "Tarkib al-Madhaib". While there are those who consider the talfiq issue in the language as absolutely permissible, there are also those who accept it conditionally. Some scholars, on the other hand, attribute the issue of talfiq in the language to the issue of "Tadakhul al-Lughah", known as the selection and combination of words in the language from separate chapters. As well as, they state that the provisions for tadakhul are also valid for talfiq in the language. This study discussed and comprehensively analyzed the views of some linguists, who expressed different views on some subjects and came up with a new view. Moreover, it tried to answer the questions such as how the issue of talfiq in the language occurred, what its position was compared to other views, and how it was received by linguists. Although this study mainly focuses on talfiq in the Arabic language, it also explains issues of talfiq and ihdâsu qawlin thalis in the science of fiqh as it is closely related to them. Within the framework of talfiq in the Arabic language, this study examined the opinions of linguists on the subject mentioned one by one, then it tried to explain the views of those scholars in the field of talfiq. On the other hand, it tried to explain whether the views on talfiq in the Arabic language are accurate or not, taking into account the meaning, language rules and the opinions of other linguists, and what their degree of arbitrariness is compared to other existing views. As a result of the research, it has been determined that linguists sometimes combine (talfiq) the views of two schools, and at other times the views of multiple linguists, and that talfiq is a widely used method employed by many scholars.

Keywords

Arabic language, Arabic grammar, Madhab, Talfiq, Terkib al-Madhaib.

Citation

Arvasi, Bünyamin. "Talfiq in the Arabic Language". *Rize Theology Journal* 29 (October 2025), 245-260.

<https://doi.org/10.32950/rid.1602361>

Publication Information

Type	Research Article	Peer-Review: Double anonymized - Two External
Process Information	Date of Submission: 16.12.2024	Date of Acceptance: 30.07.2025 Date of Publication: 20.10.2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Approval	Ethics committee approval is not required for this study.	
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate	Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	



Giriş

Farklı düşünmek ve farklı görüşler ortaya koymak insan fitratının bir gereği olduğu gibi meşru sınırları aşmadığı sürece aynı zamanda yaşamı kolaylaştırmaktadır. İnsanların olaylar hakkındaki farklı görüşleri ortaya çıktığı gibi ilmî alanda da farklı görüşler meydana gelmiş ve âlimler, ilmin çeşitli alanlarında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v) hayattayken insanlar dinî ve sosyal hayatla ilgili bilmedikleri durumları dolaylı veya doğrudan bizzat ondan öğreniyorlardı. Hz. Peygamber'den sonra söz konusu alanda boşluk oluşunca insanlar belli bir düzen dâhilinde ve doğru bir biçimde dinlerini yaşayacakları, kaide ve kuralları olan bazı yollara ihtiyaç duydular. İşte itikadî ve amelî mezhepler bu gaye ile Kur'ân ve sünnet çerçevesinde inşa edilmiştir. Ancak müctehid âlimler bütün konularda ittifak etmeyip bazı durumlarda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Meydana gelen bu farklı görüşler müctehidin şahsi fikri değil naslardan doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen hükümlerdir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri önemli bir nas teşkil etmektedir. Zira farklı görüşlerin çoğu O'nun sünnetine dayanmaktadır. Nitekim "Ümmetimin farklı görüşleri benimsemesi rahmettir"¹ hadisi duyulduğunda şüphesiz ilk akla gelen durum mezheplerdir. Çünkü hayatın çeşitli alanlarındaki zorluk ve meşakkat esnasında bir mezhebe göre amel edilmesi caiz olmayan bir durumla başka mezhebe göre amel edilebilir. Ancak bu durum keyfi değil sadece zaruri durumlarda mümkün olup zaruret olmadan iki mezhebe göre amel etme durumu çoğu hukukçulara göre caiz değildir. Bu durum İslam hukukunda telfik olarak tabir edilmiştir. Bazı dilbilimciler ise gramer konularında ortaya çıkan farklı mezheplerden meydana gelen görüşleri fıkıh usulündeki telfike hamletmişlerdir. Dolayısıyla fıkıh usulündeki gibi dildeki telfikin de bazı hüküm ve kuralları ortaya konmuştur. Arap dilindeki telfik meselesi her ne kadar fıkıhta olduğu gibi şer'î hükümleri doğrudan etkilemese de gramer konuları ile anlam ilişkisi penceresinden bakıldığında dildeki telfik de şer'î hükümlerin anlaşılmasında etkili olduğu görülmektedir.

Arap dilinde telfik meselesi klasik eserlerde pek ele alınmamıştır. Sadece müstakil olarak konuyu İbn Cinnî (öl. 392/1002) "Terkîbu'l-mezâhib" adıyla kısaca ele almıştır. Konuyla ilgili Türkiye'de herhangi akademik bir çalışma tespit edilmemiştir. Ancak Arap Dünyası'nda konuyla ilgili şu çalışmalar yapılmıştır:

1. Uluslararası Medine Üniversitesi tarafından yayınlanan *Usûlu'n-nahv I* adlı eserde İbn Cinnî'nin verdiği örneklerin özeti zikredilmiştir. Ancak telfik ile ilgili malumat zikredilmediği gibi dildeki telfik meselesinin fıkıhtaki telfik meselesiyle olan münasebetine de değinilmemiştir.
2. Fayze Şaban Muhammed Abdullah tarafından *et-Terkîbu'l-mezhebî ve mesâiluhu'n-nahviyye ve's-sarfiyye* başlıklı bir makale yazılmıştır.³ Bu çalışmada İbn Cinnî'nin kullandığı "Terkîbu'l-mezâhib" ismi kullanılmış, önce nahiv ilmine, sonra sarf ilmine dair bazı konular ele alınmıştır. İlgili konunun fıkıh ilmindeki telfik konusuyla karşılaştırılması yapılmadığı gibi konunun fıkıh ilmindeki telfik ile münasebeti de ele alınmamıştır. Ayrıca konular derinleştirilmeden kısa bir biçimde sıralanmıştır. Bu yönleriyle ilgili çalışma bizim çalışmadan farklılık arz etmektedir.
3. Ahmed Mustafa Muhammed Abdulcelil tarafından *Terkîbu'l-mezâhib dirâsetün te'sîliyyetün tatbikiyyetün fi'n-nahvi ve's-sarf* ismiyle bir makale yazılmıştır.⁴ Bu makale de hem yöntem hem de içerik olarak bir önceki makale ile büyük oranda aynıdır. Dolayısıyla bu çalışma da bizim makaleden farklılık arz etmektedir.
4. Muhammed Fevzâz Nasiruddin tarafından *Zâhîretü't-telfik beyne'l-mezâhibi'n-nahviyye 'inde'l-müteahhirîn* ismiyle yeni (Ocak 2025 tarihinde) bir makale yayınlanmıştır.⁵ Bu makalede Arap dilindeki telfikin hükmüyle ilgili herhangi bir açıklama yapılmadan telfik uygulamaları ele alınmıştır. Ele alınan bu uygulamalarla ilgili ise geniş bir görüş ağı verilmeyen konular kısaca ele alınmıştır. Dolayısıyla bu makale de telfikin fıkıhtaki münasebetine, Arap dilinde telfik ile ilgili dilbilimcilerin görüşlerine ve uygulamalarına kapsamlı biçimine değinmemesi gibi yönleriyle bizim çalışmamızdan büyük oranda farklılık arz etmektedir. Telfik tabiri zikredildiğinde akla ilk olarak fıkıh ilminde mukallidin mezhepleri birleştirme meselesi gelmektedir. Oysa bu uygulamanın benzeri Arap dilinde de vardır. Daha önceden de zikredildiği gibi Arap dilinde telfik meselesi başka çalışmalarda kısaca ele alınmış olsa da Arap dilindeki telfikin fıkıh ilmindeki telfik ile ihdâsu kavlin sâlisin meselesiyle olan münasebeti, Arap dili ve

¹ Ali b. Muhammed el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbârî'l-Mevdûa*, haz. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Dârü'l-Emâne / Müessesetü'r-Resâle, ts), 84.

² Komisyon, *Usûlu'n-nahv I*, (Medine: Câmî'atu'l-Medîneti'l-Âlemiyye, ts), 176-177.

³ Fayze Şaban Muhammed Abdullah, "et-Terkîbu'l-mezhebî ve mesâiluhu'n-nahviyye ve's-sarfiyye", *Mecelletu Kulliyeti'l-İlâhîti'l-Arabîyye bi Esyût* 3/43 (Şubat 2024) 2288-2364.

⁴ Ahmed Mustafa Muhammed Abdulcelil, "Terkîbu'l-mezâhib dirâsetün te'sîliyyetün tatbikiyyetün fi'n-nahvi ve's-sarf", *Mecelletu Kulliyeti'l-İlâhîti'l-Arabîyye bi İtâyi'l-Bârûd*, 1/37 (Şubat 2024), 2404-2464.

⁵ Muhammed Fezâz Nasiruddin, "Zâhîretü't-telfik beyne'l-mezâhibi'n-nahviyye 'inde'l-müteahhirîn", *Siyâkâtu'l-İlâhîti'l-Arabîyye ve'Dirâsâtu'l-Beyniyye*, 10/1 (Ocak 2025), 145-158.

fıkıhtaki telfikin hükmü ile ilgili görüşlerin mukâyesesi ve Arap dilinde telfike konu olan meselelerin detaylı analizi yapılmamıştır. Dolayısıyla Bu çalışmada, Arap dilinde telfik meselesi, bu meselenin tarihî süreci, fıkıh ilmindeki telfik ve ihdâsu kavlin sâlis kavramlarıyla olan ilişkisi ve dildeki telfik anlayışına örnek teşkil eden bazı dikkat çekici meseleler kapsamlı biçimde incelenmiştir.

Bu çalışmayla genellikle dağınık biçimde yer alan dilsel görüş ayrılıkları **sistematik olarak bir araya getirilerek** Arap dilbilim tarihinde önemli olan telfik uygulamaları görünür hale gelecek, fıkıh ilminde yer alan telfik kavramıyla Arap dilindeki telfik pratiği mukayeseli biçimde ele alınarak, hem dil hem de dinî ilimlerin kesişim noktasında özgün bir akademik katkı sağlanacak, dil ekollerinin görüşlerinin nasıl etkileşime girdiği ve bu etkileşimlerden yeni görüşlerin nasıl üretildiği ortaya konularak, Arap dil tarihinde gelişim süreçleri daha iyi anlaşılacak ve ilk defa “el-Hasâis”te müstakil olarak ele alınan bu meseleye dair tarihî bir iz sürülerek, modern anlayışa kadar uzanan gelişim çizgisi ortaya konulacaktır.

Daha önce de ifade edildiği üzere, konunun ele alınışında yöntem olarak öncelikle fıkıh usulündeki telfik ve ihdâsu kavlin sâlis kavramlarına dair özet ve genel bir çerçeve sunulması, ardından bu kavramların dildeki telfik ile mukayeselerinin yapılması faydalı olacaktır. Bu doğrultuda, çalışmada sırasıyla fıkıh usulünde telfik meselesi, ardından ihdâsu kavlin sâlis meselesi ve son olarak da dildeki telfik kavramı ele alınmıştır. Ele alınan dildeki telfik kavramının tanım ve hükmü ortaya konduktan sonra dildeki telfik anlayışı hem tanımsal hem de hükmî açıdan ortaya konmuş, ardından bu anlayışa dair bazı yaygın ve dikkat çekici örnekler detaylı biçimde analiz edilerek, meselenin kapsamlı şekilde anlaşılması hedeflenmiştir.

1. Telfikin Tanımı

Arapça لَفَق kökünden gelip tef'îl babından mastar olan telfik kelimesi, sözlükte iki kumaşı bir araya getirmek, iki şeyi birleştirmek, kumaşın iki tarafını yan yana getirip dikmek için birleştirmek ve iki dudağı birleştirerek konuşmaya çalışmak, mecâzî olarak insanların aralarını düzeltmek, uydurmak, süslemek, ulaşmak, iltihak etmek, anlamak, elde etmek ve eli boş dönmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶

Terim olarak ise belirli bir meselede birden fazla ictihâdi görüşle bir arada amel edip ortaya bu müctehitlerden hiçbirinin kabul etmeyeceği mürekkep bir durum ortaya çıkarmak demektir.⁷ Örneğin kişi, abdestli iken vücuttan kan gelmesi veya kan aldırarak abdestin bozulmadığı hususunda Şâfi mezhebini, abdestli iken şehvetsiz olarak kadının vücuduna dokunmakla abdestin bozulmadığı konusunda da Hanefî mezhebini taklit edip abdestli iken hem kan aldırıp hem de eli kadına temas ettiği halde abdestini yenilemez ise telfik yapmış olur.⁸

Telfik bu yönüyle Arap dilinde de uygulanmış ve bazı âlimler diğer mezheplerden aldıkları bir kısım görüşleri bir araya getirtip yeni bir görüş ortaya koymuşlardır. Arap dilindeki telfik uygulama olarak çok geçmesine rağmen bu konu müstakil bir konu olarak kitaplarda fazla yer almamıştır. İbn Cinni, *el-Hasâis* adlı eserinde bunu “Terkîbu'l-mezâhib” ismiyle işlemiş ilk kişidir.⁹ Dildeki telfikle ilgili ileride örnekler verilip detaylı olarak konu tahlil edilecektir. Ancak konunun başında meselenin iyice anlaşılması amacıyla şu örneğin kısaca ele alınması yerinde olacaktır:

Sîbeveyhi, (öl. 180/796) mükebbir (taşğîrden önceki hali) bir kelimeyi taşğîr yapmak istediğinde söz konusu kelimenin aslına gitmeden var olan haliyle taşğîrini yapmaktadır. Ona göre بَرَى fiili, ‘alem (özel isim) olduktan sonra بَرَى şeklinde ism-i taşğiri yapılmaktadır. Dolayısıyla fiilin aslında var olan hemze geri gelmez ve söz konusu isim taşğîrden önce gayri munsarîf olsa bile taşğîrden sonra munsarîf olur. Yunus b. Habib (öl. 182/798) ise taşğîr esnasında kelimenin aslında var olan harflerin geri geldiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre ‘alem olan بَرَى fiilinin taşğir edilmiş hali بَرَى şeklindedir. Zira بَرَى fiilinin aslı بَرَى şeklindedir. Kelimedeki hemze tahfiflik sebebiyle düşmüş, ancak isim taşğirlendiğinde hemze geri gelmektedir. Yunus b. Habib Sîbeveyhi'nin aksine taşğiri yapılan ismin gayri munsarîf olduğunu ifade etmektedir.

Ebû Osman el-Mâzinî (öl. 249/863) ise bu iki görüşü birleştirerek yeni bir görüş ortaya koymuştur. Mâzinî'ye göre, yukarıda bahsedilen fiil “alem olduktan sonra” taşğir edildiğinde, hem aslî harfler geri gelir hem de kelime munsarîf olabilir. Yani, Mâzinî, hem Yunus'tan, taşğir sırasında aslî harflerin geri gelmesini, hem de Sîbeveyhi'den kelimenin taşğir sonrası munsarîf hale gelmesini alarak, her iki mezhebin unsurlarını birleştiren bir görüş ortaya koymuştur.¹⁰

Arap dilinde bahsi geçen derleme görüş fıkıh ilmindeki telfik meselesine karşılık gelmektedir. Çünkü her iki durumda da, farklı mezheplerin görüşlerinin bir araya getirilerek çözüm önerildiği bir durum söz konusudur. Abdest konusunda Hanefî ve Şâfi

⁶ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrem, *Lisânu'l Arab*, 3. Baskı “İfk” (Beyrut: Daru Sadır, , H. 1414), 10/330; er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir, *Muhtârü's-Sihâh* (Beyrut: Mektebu Lübnan, 2006), 529.

⁷ Burhanuddin İbrahim b. İbrahim el-Lakânî, *Menâru usûli'l-Fetâvâ*, thk. Abdullah el- Hilâlî, (Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2002), 213

⁸ İbn Âbidin, *Hâşiyetü reddi'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr* (İstanbul: y.y, 1984), 1/75.

⁹ bk. İbn Cinni, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hidâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 2/307.

¹⁰ İbn Cinni, *el-Hasâis*, 2/307.

mezheplerini birleştirip yeni bir görüş ortaya çıkarmak fıkhıdaki telkîf, Sıbeveyhi ile Yunus'un mezhebinden oluşan ism-i tasğîr ile alakalı görüş ise Arap dilindeki telfiktir. Arap dilindeki bu tür görüşler bazı âlimler tarafından fıkhıdaki telfike bezetilmiştir. Hatta her ne kadar telfik ismiyle zikredilmemiş olsa da içeriğine bakıldığında bu isimle ifade edilmesinin doğru olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Celaluddin es-Suyûtî (öl. 911/1505), bu konuya temas ederken bu konunun fıkhıdaki telfik meselesine karşılık geldiğini ifade etmektedir.¹¹ Hatta Muhammed b. Ali es-Sabbân, (öl. 1206/1791), bu konuyu açık bir şekilde "telfik" olarak isimlendirmiştir.¹² Dolayısıyla zikredilen durumlar göz önüne alındığında konunun telfik olarak isimlendirilmesi yerinde olacaktır.

Telfik, en az iki görüşten sonra ortaya çıkması hasebiyle fıkıh usulünde işlenen ve ortaya üçüncü bir görüş çıkarmak anlamındaki "ihdâsu kavlin sâlis" olgusuna benzemektedir. Zira ikisi de diğer mezheplerden sonra ortaya çıkmaktadır. Ancak telfik iki mezhebin birleşiminden meydana gelirken ihdâsu kavlin sâlisin meselesi her zaman iki mezhebin birleşiminden değil; bazen ayrı üçüncü bir görüş de olabilir. Dolayısıyla her telfik aynı zamanda ihdâsu kavlin sâlis olurken her ihdâsu kavlin sâlis telfik değildir.¹³ Meselenin daha iyi anlaşılması için sırasıyla önce sonradan ortaya çıkan üçüncü görüşün hükmü, daha sonra fıkhıdaki telfik ile Arap dilindeki telfikin hükmünün ele alınması faydalı olacaktır.

2. İhdâsu Kavlin Sâlisin Hükmü

Fıkıh usulünde mutlak olarak caiz olduğunu, mutlak olarak caiz olmadığını ve bazı şartlar dâhilinde caiz olduğunu savunanlar olmak üzere ihdâsu kavlin sâlis hükmü ile ilgili üç temel görüş bulunmaktadır. Mutlak olarak caiz olmadığı görüş cumhurun görüşüdür. Cumhur bir mesele hakkında bir asırda iki görüş ortaya çıktığı zaman daha sonradan ortaya çıkan üçüncü bir görüşün caiz olmadığını, zira bir asırda ortaya çıkan iki görüşün sonradan ortaya çıkan üçüncü görüşün batıl sayıldığı noktasında bir icmâ' gibi olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre nasıl ki bir konu hakkında icmâ' olduğunda başka görüş geçersiz ise aynı şekilde bir konu hakkında bir asırda iki görüş ortaya çıktığında da daha sonra ortaya çıkan üçüncü görüş aynı şekilde geçersizdir.¹⁴

Mutlak olarak caiz görenler bazı Hanefî ve bazı Zahirî mezhebinin müntesipleridir. Onlara göre bir meselede farklı bir görüş ortaya çıktığında bu durum ortaya çıkan görüşün ictihad olduğu anlamına gelmektedir. İctihad neticesinde ortaya çıkan görüş ise alınabilir. Ortaya çıkan görüş her ne kadar sonradan ortaya çıktıysa da ictihad neticesinde ortaya çıktığından benimsenmesinde herhangi bir engel yoktur.¹⁵ Burada dikkat çeken durum sonradan ortaya çıkan görüşün ictihad olarak kabul edilmesidir. O halde bu görüşe göre söz konusu görüş ictihad seviyesinde olanlar tarafından ortaya çıktığında caizdir. İctihad seviyesinde olmayanlardan meydana geldiğinde ise geçersizdir. Bu perspektiften yaklaşıldığında avâm kesimin uyguladıkları telfik için bu görüşten kendilerine ruhsat çıkarmaları söz konusu olmaz.

Bazı şartlar dâhilinde caiz olduğu görüş ise bazı müteahir âlimlerin görüşüdür. Onlara göre sonradan ortaya çıkan görüş diğer iki mezhebin ittifak ettikleri ortak noktayı ortadan kaldırıyorca caiz değildir. Şayet diğer iki görüşün ittifak ettiği noktayı ortadan kaldırmıyorsa ve her birisine bir yönüyle muvafık, bir yönüyle muhalif ise o durumda üçüncü görüşün benimsenmesi caizdir.¹⁶ Bu duruma yemekte besmele çekmeme durumu örnek gösterilebilir. Şöyle ki: Bazı görüşlere göre besmeleyi terk etmek kasten veya sehven olsun mutlak olarak helal, bazı görüşlere göre ise kasten veya sehven olsun mutlak olarak helal değildir. Üçüncü görüş olarak bilinen ve besmelenin terkinin sehven helal, kasten helal olmadığı şeklindeki görüş ise her iki mezhebe tümüyle muvafık olmadığı gibi tümüyle mahalif de değildir. Zira besmelenin terkedilmesi sehven helal kasten helal olmadığı görüş, hem kasten hem de sehven helal olduğu görüşün sehven helal olduğu noktasına muvafık iken kasten helal olması durumuna muhaliftir. Yine üçüncü görüş hem sehven hem de kasten helal olmadığı görüşün sehven helal olmadığı cüzüne muhalif, kasten helal olmadığı cüzüne ise muvafıktır. O halde müteahir âlimlere göre besmeleyi terk etmek sehven helal, kasten helal olmadığı şeklindeki üçüncü görüş diğer iki görüşün her birisine bir yönüyle muhalif, diğer yönüyle muvafık olduğundan caizdir.¹⁷

Fıkhıdaki telfik sonradan meydana gelen bir konu olduğundan âlimlerin mesele hakkındaki görüşleri sınırlıdır. Müteahir âlimlerin telfikin hükmüyle ilgili açıklamaları araştırıldığında önceki konuda olduğu gibi mutlak olarak batıl, mutlak olarak caiz ve bazı şartların oluşması durumunda caiz olmak üzere üçe ayrıldığı görülmektedir.

¹¹ Celaluddin es-Suyûtî, *el-İktirâh fi usûli'n-nahv* (Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2006), 76.

¹² Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Haşiyetu's-Sabbân 'alâ şerhi'l-Üşmîni li'l-Elfiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/293.

¹³ Muhammed İbrahim Hafnâvî, *Tebîrû'n-nücebâ bi hakikati'l-ictihâdi ve't-takîdi ve't-telfiki ve'l-iftâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995), 272.

¹⁴ Ebu Ya'lâ, *el-İdde fi usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali el-Mubârekî (ş.y, yy, 1990), 4/1113.

¹⁵ Ebu Senâ İsfehânî, *Beyanu'l-Muhtasar*, thk. Muhammed Mazhar (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1986), 1/595.

¹⁶ Seyfuddin Âmidî, *el-Ahkâm*, thk. Abdurrazzak Afîfî (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts), 1/269.

¹⁷ Âmidî, *el-Ahkâm*, 1/269; Cemaluddin Ebû Muhammed Abdurrahim b. Hüseyin el-İsnevî, *Nihâyet's-sûl şerhu Minhâci'l-vusûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 291.

3. Fıkıhta Telfikin Hükümü

Hanefî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin bazı âlimleri telfiki batıl görüp onunla amel edilmesinin caiz olmadığını vurgulamaktadırlar. Onlara göre telfik tamamen icmâ'ya ters bir durumdur. İcmâ'ya ters düşen bir görüş ise batıldır. Hanbelî âlimlerden Ebü'l-Avn es-Seffârî'nî (öl. 1188/1774), bu konuda şu ifadelerde bulunmaktadır: "Aklî ve naklî delillerden anladığım kadarıyla telfikin tümü batıldır. Çünkü telfik kapısı açıldı mı birçok kötülüğün de kapısı açılmış olur."¹⁸ Şafîî âlim Ebü'l-Abbâs el-Heytemî (öl. 974/1567) ve Hanefî âlim İbn Âbidin (öl. 1307/1889) mezheplerin birleşiminden meydana gelen telfikin kesin olarak batıl olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹

Bazı âlimler telfiki mutlak olarak caiz görmüşlerdir. Onlara göre telfik, İslam şeriatının üzerinde kurulmuş olduğu kolaylık ve hoşgörüyü uygun olup meşakkat ve sıkıntıyı def etmektedir. İslam dini Müslümanlara sıkıntılı anlarında zorda kalmamaları için kolay olana seçebilme ruhsatı vermiştir. Zor durumda müsamahanın olduğuna dair ise hem âyetler hem de hadisler vârid olmuştur. Nitekim Malikî âlimlerden İbn Urfe, Allame el-Adevî (öl. 1211/1796) ve ed-Desûkî (öl. 1230/1815); Hanefî âlimlerinden ise Kâdî Tarsûsî, Ebu Suud Efendi (öl. 981/1574) ve bazı Hanbelî âlimler telfikin mutlak caiz olduğunu ifade etmektedirler.²⁰

Âlimlerden bazıları ise telfiki toptan reddetmek ya da toptan kabul etmek yerine belli bazı şartlar kapsamında caiz görmek suretiyle orta yolu izlemişlerdir. İleri sürdükleri şartlar özetle şu şekildedir:

1. Telfik yapan kişi başka bir telfikle önceki telfikine muhalif hareket etmemelidir. Şayet her seferinde başka bir telfik yapmak suretiyle konuyu istismar ederse telfik yapması caiz değildir.²¹
2. Yapılan telfik evlilik, nesep, insanlara zarar verme ihtimali olan ya da toplum huzurunu bozacak durumlarda olmamalıdır.²²
3. Kişi, telfik yapmakla tekliften muaf olma amacını gütmemeli ve yaptığı telfik Kur'an ve sünnet çerçevesinde olmalıdır.²³
4. İbadetlerde telfik yapmanın amacı bilinçli bir şekilde tettebbu'u'r-ruhas²⁴ olmamalıdır. Aksi takdirde söz konusu telfik caiz değildir.²⁵
5. Yapılan telfik bir nikâhın şahitsiz, velisiz ve mehirsiz kısılması gibi icmâ'ya ters olmamalıdır. Zira hiçbir müctehid bu şekilde bir ameli kabul etmemiştir.²⁶

4. Arap Dilinde Telfikin Hükümü

Arap dilinde telfik meselesi ve telfik uygulamaları incelendiğinde hükümü hakkında genel olarak iki görüşün olduğu, bazı âlimlerin mutlak olarak caiz gördüğü, bazılarının ise şartlı olarak kabul ettiği söylenebilir. Nitekim müteahir Arap dilbilimcilerinden Celaluddin es- Suyûtî, Ukberî'nin fıkıh usûlünde hakkında aynı asırda iki görüş ortaya çıkan bir mesele ile ilgili sonradan üçüncü görüşün ortaya çıkmasını caiz gördüğünü, fıkıhtaki bu durum ise dildeki aynı duruma karşılık geldiğini ifade etmektedir.²⁷ Dolayısıyla Suyûtî'nin bu açıklamasına bakıldığında bir yönüyle telfik olarak da görülen dildeki ihdâsu kavlin sâlisin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Yine konu ile ilgili Suyûtî, usûlü'l-fıkıhtaki ihdâsu kavlin sâlis meselesinin bir yönüyle telfik denebilecek dildeki tedâhül²⁸ meselesine karşılık geldiğini, tedâhül hakkında ise iki görüş olduğunu ifade etmektedir. Ona göre tedâhülü mutlak olarak caiz görenler olduğu gibi mühmel konuma düşmeme şartıyla kabul edenler de vardır.²⁹ Suyûtî'nin ihdâs hakkında geçen iki görüşüne bakıldığında ve ihdâs ile telfik arasındaki münasebet göz önüne alındığında dildeki telfiki mutlak olarak caiz görenler ve şartlı caiz görenler olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁸ Abdullah b. Muhammed b. Hasan es-Seidî, *et-Telfik ve Hukmühü fi Fikhi'l-İslami*, (ş.y, y.y, ts), 9.

¹⁹ Şeyh Ahmet Şihabüddin İbnü'l-Hacer el-Mekkî, el-Heytemî, *el-Fetava'l-Fikhiyyetü'l-Kübra*, (ş.y, el-Mektebetü'l-İslamiyye, ts), 3/330; İbn Abidin, Muhammed Emin, *el-'Ukûdu'd-Durriyye fi Tenkihi'l-Fetavâ'l-Hâmidîyye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts), 1/109.

²⁰ Vehbe ez-Zuheylî, *Usûlu'l-fikhi'l-İslâmî* (Dimaşk: Daru'l-Fıkr, 1986), 1/109.

²¹ Muhammed Said b. Abdurrahman el-Bânî, *'Umdetü't-Tahkik fi't-Taklid ve 't-Telfik* (Dimeak: Daru'l-Kadirî, 1997), 212.

²² Bânî, *'Umdetü't-Tahkik*, 212.

²³ İyâd b. Nâmî es-Sülemî, *Usûlu'l-fikhi'l-lezî lâ yeseu'l-fâkihe cehlühü* (Riyad: Daru't-Tedmuriyye, 2005), 491.

²⁴ İslam hukukunda tettebbu'u'r-ruhas (ruhsatların takip edilmesi) mezheplerin görüşleri içerisinde her bir meselede en kolayını seçmek demektir. Yani bilerek mezhepler tarafından ileri sürülen görüşleri doğru olduğu kanaatiyle değil de sırf kolay olduğu için benimsemek demektir. bk. Ebû Abdillâh Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhîr fi Usulî'l-Fıkıh* (ş.y, Dâru'l-Ketbî, 1994), 8/381.

²⁵ eş-Şeyh Mustafa es-Suyûtî, er-Rehibânî, *Metâlibu'ülî'n-nuhâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, (ş.y, el-Mektebu'l-İslâmî, ts), 1/391.

²⁶ Şihabüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris, el-Karâfî, *Şerhu Tenkihi'l-fusûl fi ihtisâri'l-Mahsul fi'l-usûl* (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 2004), 339.

²⁷ Celaluddin es-suyûtî, el-İktirah fi usûli'n-Nahv, (Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2006), 172.

²⁸ Arap dilinde tedâhül, genelde bir fiilin iki kullanımı olması durumunda iki kullanımı birleştirmek demektir. Örneğin فَنَطَّ يَنْطُ fiilinde tedâhül gerçekleşmiştir. Zira bu fiilin فَنَطَّ يَنْطُ ve فَنَطَّ يَنْطُ şeklinde iki kullanımı bulunmaktadır. Dolayısıyla birinci kullanımdan mâzi, ikinci kullanımdan ise müzâri alınmıştır. Böylece iki görüş neticesinde ortaya çıkan iki kullanım birbirine birleşerek aralarında tedâhül gerçekleşmiştir. bk. Abdurrazzak b. Ferâc es-Sâidî, *Tedâhülü'l-usûli'l-luğaviyye ve esruhu fi binâi'l-mu'cem*, (Medine: İmadetü Bahsi'l-İlmiyye, 2002), 1/47

²⁹ Celaluddin es-Suyûtî, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 532.

İbn Malik (öl. 672/1274) dilde telfiki mutlak olarak caiz görmüş ve hem sarf hem de nahiv ilmi çerçevesinde dilde telfik ile ilgili çokça uygulamalar ortaya koymuştur. Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkî de (öl. 1057/1648) konuyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

Basra ekolü dilbilimcilerine göre isimlerin mu'rab olması asıl, fiiller asıl itibariyle mebni oldukları için muzâri fiilin mu'rab olması ise fer'îdir. Bu ekole göre muzâri fiilinin i'râb sebeplerinden bir tanesi söz konusu fiilin isme benzemesidir.³⁰ Zira muzâri ibhâm (belirsizlik) ve tahsis noktasında isme benzemektedir. Örneğin يَنْصُرُ fiili tek başına kullanıldığı zaman mübhem olup şimdiki zaman veya gelecek zamanı ifade etmesi muhtemeldir. Ancak bu fiilin başına istikbâl (gelecek zaman) harflerinden س veya سوف harflerinden biri geldiğinde muhassas olup sadece gelecek zamanı ifade eder. Tıpkı isim olan رَجُلٌ ifadesinin mübhem olup belli bir erkeği ifade etmediği ve başına ل gelmesi durumunda muhassas olup belli birisini ifade ettiği gibi. Dolayısıyla muzâri fiil zikredilen durumlarda isme benzediğinden ona tabi olarak i'râb almıştır. Kûfe ekolü dilbilimcilerine göre ise müzâri fiilin mu'rab oluşu isimlerde olduğu gibi aslıdır. Zira müzâri fiil uğradığı çeşitli anlamları ifade etmek için mu'rab olmaya ihtiyaç duyar. Örneğin يَنْصُرُ fiilinin başında ن edatı olduğunda bu harfin nefiy edatı veya nehiy edatı olduğu fiilin sonuna gelen harekeden anlaşılmalıdır. Şayet ن olduğu halde sonu cezm olmuyorsa baştaki lânin nefiy, cezm oluyorsa nehiy lâsı olduğu anlamına gelmektedir. Tıpkı belli anlamların ortaya çıkması için ismin sonunun değişmesi gibi. Netice olarak Kûfe ekolü âlimlerine göre müzâri fiil isme benzediği için değil, isim gibi anlamları ortaya çıkması için i'râb almaktadır. Bu da ismin mu'rab olması gibi aslî bir durumdur. İbn Malik, bu konuda müzâri fiilin i'râbının fer'î i'râb olduğunu, ancak Basralı dilbilimcilerin söylediği gibi isme benzemesi sebebiyle değil Kûfeli âlimlerin söylediği gibi uğradığı çeşitli anlamların ortaya çıkması için i'râb aldığını ifade etmektedir. İbn Malik, Müzâri fiilin Mu'rab olmasındaki fer'iyeti noktasında Basralı âlimlerin görüşünü, kastedilen anlamların ortaya çıkması için mu'rab olduğu konusunda ise Kûfeli âlimlerin görüşünü alarak her iki mezhebe de bir yönüyle muvafık olurken bir yönüyle muhalif davranmıştır. Bu da onun, mezhebinde telfik yaptığı anlamına gelmektedir.³¹

Başta İbn Hâcib (öl. 646/1249) ve İbrahim b. Musa eş-Şâtibî (öl. 790/1388) olmak üzere müteahhir bazı âlimler ise dilde yapılan telfiki iki mezhebin ittifak ettiği noktayı kaldırmaması şartıyla caiz görmüşlerdir. Şâtibî, konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

Sîbeveyhi'ye göre müfredine i'lâl giren kelimelerin cemi' kalıplarına şartsız olarak i'lâl girmektedir. Dolayısıyla باع و قائل kelimelerinin cemi' kalıplarında da i'lâlin gerçekleşip بواع و قائل şeklinde olduklarını ifade etmiştir. Ahfeş (öl. 215/830 [?]) ise müfredinde i'lâlin gerçekleşmesine bakmadan cemi' olan kalıpta iki vâvın birleşmesi ve vâv edatından önce bulunan elifin cem alameti olması şartıyla bütün cemi' kalıplarda i'lâlin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ona göre أول kelimesinin cemi' kalıbı أوائل şeklinde i'lâla uğramıştır. İbn Malik ise müfredine ve cemi'deki şartlara bakmadan cemi' olan kalıplarda i'lâlin mutlak olarak gerçekleştiğini ifade etmektedir. İbn Malik bu konuda iki mezhebi birleştirerek mürekkep bir görüş ortaya koymuştur. Çünkü o cemi' kalıplarının müfredlerine bakmama durumunda Ahfeş'e, Cemi'deki şartlara bakmama noktasında ise Sîbeveyhi'ye uymuştur. Ayrıca İbn Malik'in bu mürekkep mezhebi her iki mezhebin ittifak ettiği cemi' kalıplarında i'lâlin gerçekleşmesi durumunu da ortadan kaldırmamıştır.³²

Sonuç olarak Arap dilinde yapılan telfik bazı âlimler tarafından fıkıh usulünde meydana gelen telfik meselesine hamledilerek söz konusu uygulamaya dildeki telfik denebileceği fikrini ortaya koymuşlardır. Dilde yapılan telfik fıkhıdaki telfikte olduğu gibi ya koşulsuz caiz veya şartlı olarak caiz görülmüştür. Dildeki telfiki mezheplerin ittifak ettiği noktayı kaldırmama şartıyla caiz görenlerin daha doğru yolu takip ettikleri söylenebilir. Zira bir şeyi caiz kılarken bunun illa ki bir sınır çizgisi olmalıdır. Anlamı bozacak veya anlamsız kalacak şekilde dilde telfik yapmak nasıl doğru olabilir? Nitekim Suyûtî'nin dildeki telfiki tedâhülü'l-luğata benzetip onun gibi mühmele sebebiyet verecek bir telfik olmama şartına bağlaması da bu fikri desteklemektedir.

5. Arap Dilinde Bazı Telfik Uygulamaları

Daha önce Arap dilinde telfik ile ilgili bazı örnekler verildi. Ancak konunun daha kapsamlı ve iyi anlaşılması maksadıyla dildeki telfik uygulamaları arasında çok sık karşılaşılan ve daha yaygın olan bazı meselelerin detaylıca zikredilmesi faydalı olacaktır.

³⁰ Basra ekolüne göre müzâri fiilin i'râb nedenlerinden bir diğeri ise müzâri fiilin ismin kullanılabilmesiyle ilgili yerde kullanılabilmesidir. Örneğin "زيدٌ يضرب" (Zeyd vuruyor) cümlesi kullanıldığında fiilin ismin makamında geldiği görülmektedir. Zira cümlede زيدٌ mübteda, يضربٌ merfû olarak onun haberi. Mübtedanın haberi konumu ise isimlerin konumudur. Dolayısıyla söz konusu fiil simin makamında kullanılmakla onun gibi mu'rab sayılmıştır. Ancak İbn Ya'îş, Fiilin isme benzemesi durumu ile fiilin ismin makamında kullanılması durumunun birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre fiilin isme benzemesi durumu fiilin mu'rab olmasının sebebi; fiilin, ismin makamında kullanılması durumu ise fiilin merfû olmasının sebebidir. bk. İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 4/219.

³¹ Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkî *Dâ'i'l-felâh li-muhabaâti'l-iktirâh* (ş.y, y.y, ts) 241; Suheyb Muhammedoğlu. "Asli ve Feri İrab Arasında Fiili Muzari" *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*(2023), 5819-5822.

³² Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhalik el-Udayma (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb 1972), 1/126; İbn Cinnî, *el-Munsif*, thk. İbrahim Mustafa vd. (Mısır: Vizâretu'l-Ma'ârif, 1954), 2/45.

5.1. Lâmu'l-Cuhûd Meselesi

Arap dilinde menfi (olumsuz) olan كان ve türevlerinden sonra fiilin başında gelen ve olumsuzluk anlamı ifade eden lâm harfine Lâmu'l-cuhûd ismi verilmektedir. Örneğin aşağıda zikredilen Enfâl sûresi 33. ayette geçen lâm edatı, lâmu'l-cuhûttur.

“Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir.”³³ Ayette geçen مَا كَانَ fiilinden sonra gelen لِيُعَذِّبَهُمْ fiilinin başındaki lâm edatı lâmu'l-cuhûttur.³⁴

Dilbilimciler bu edatın cer harfi olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Basra ekolü dilbilimcilerine göre bu lâm, cer harfi olup ondan sonra gelen fiilin başında gizli master harfi olan ن takdir edilir ve fiil master te'viline girer. Dolayısıyla master te'viline giren fiil lâm ile mecrûr olup önceden geçen nakıs fiilin haberi olan bir şeye mütâ'allik olur. Örneğin مَا كَانَ زَيْدٌ لِيَفْعَلَ (Zeyd yapcak değildir.) örneğinin takdiri مَا كَانَ زَيْدٌ مُرِيدًا لِّلْفِعْلِ (Zeyd fiili yapmak istemez) şeklindedir. Görüldüğü gibi lâmdan sonra gelen fiil mastara dönüşmüş ve nakıs fiilin haberi olan مريدا ifadesine mütâ'allik olmuştur.³⁵ Nitekim İbn Hişâm da (öl. 218/833) Basralı dilcilerin görüşünü açıklarken onlara göre fiilin iradesinin nefyi, (iradenin reddi), fiilin nefyinden daha belîğ, etkili ve anlamlı olduğunu savunmuştur. Yani, fiilin yapılmaması anlamını belirten bir yapı, o fiilin yapılmasını reddetmekten daha güçlü bir anlam taşıyabilir. İbn Hişâm buna;

يَا عَادِلَاتِي لَا تُرِدْنَ مَلَامَتِي إِنَّ الْعَوَازِلَ لَسُنَّ لِي بِأَمِيرٍ

“Ey Azile kabilesinin kadınları! Artık ayıplamayın beni, kuşkusuz kınayıcılar üzerimde değildir söz sahibi.”³⁶ şiirini örnek gösterip şiirde لا تُرِدْنَ مَلَامَتِي (Beni kınamak istemeyin) terkinin لا تَلْمَنِي (Beni kınamayın) terkinin daha belîğ olduğunu ifade etmektedir.³⁷

Kûfe ekolü dilcilerine göre ise bu lâm nasb ameli yapmasının yanı sıra zaid olup sadece nefiy anlamının takviyesi için zikredilmiştir. Bu durumda, lâmdan sonra gelen fiil, lafzen lâm ile mansûp olur; mahallen ise nakıs fiilin haberi olduğu için mansuptur. Buna göre مَا كَانَ زَيْدٌ لِيَفْعَلَ örneğinin takdiri مَا كَانَ زَيْدٌ لِيَفْعَلَ şeklindedir. Onlar bu konuda;

لَقَدْ عَذَّبْتَنِي أُمَّ عَمْرُو، وَلَمْ أَكُنْ مَقَالَتَهَا مَا كُنْتُ حَيًّا لِأَسْمَعِ

“Ümmü Amr kuşkusuz kınadı beni, yaşadığım sürece dinleyecek değilim sözlerini.”³⁸ şiirini delil göstermişlerdir. Şiirde başında cuhûd lâmı olan أَسْمَعِ fiilinin ma'mûlü olan مَقَالَتَهَا ifadesi önceden zikredilmiştir. Şayet lâm cer ameli yapıp ondan sonra fiilin başında master harfi takdir edilseydi fiilin ma'mûlü fiilden önce gelmezdi. Zira başında master harfinin bulunduğu fiilin ma'mûlü takdim olmaz.³⁹ İbn Malik ise bu konuda telfik yapıp iki mezhebin görüşlerinden meydana gelen yeni bir görüş ortaya koymuştur. İbn Malik cuhûd lâmının te'kîd anlamının takviyesi için zikredilen lâm olduğunu, ondan sonra master harfi olan ن edatının takdir edildiğini ve bu fiilin doğrudan nakıs fiilin haberi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰ Onun bu görüşü incelendiğinde söz konusu lâm nasbeden lâm kabul etmeyip ondan sonra ن takdir etmesi konusunda Basra ekolü dilbilimcilerine, lâm harfinin zaid olup te'kîd anlamını takviye için kullanıldığı ve nakıs fiile haber olan bir şeye tutunmadığı; bilakis fiilin, doğrudan haber olduğu hususunda ise Kûfe ekolü dilbilimcilerine uyduğu görülmektedir. Aynı zamanda İbn Malik'in bu görüşü her iki mezhebin ittifak noktası olan lâm edatından sonra fiilin nasbedilmesini de ortadan kaldırmamıştır.⁴¹ Böylece İbn Malik'in bu görüşünün dildeki telfiki mutlak olarak caiz kabul edenlere göre caiz olduğu gibi şartlı kabul edenlere göre de caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Bu görüşler karşılaştırıldığında bu lâmdan sonra fiilin mukadder olan ن edatıyla mansûp olması daha uygun olacağı anlaşılmaktadır. Zira lâm edatı cer ameli yapar. Cer ise isimlere hastır. O halde isimlerde amel eden edat aynı zamanda fillerde amel edemez. Nitekim isimlerde amel eden hiçbir âmilin fiillerde amel etmediği hususunda nahivciler ittifak etmişlerdir. Bu

³³ Enfâl, 8/33.

³⁴ Zahir Şevket el-Beyâtî, *Edevâtu'l-i'râb* (Beirut: Mecdu'l-Müessetü'l-Câmi'iyye, 2005), 181.

³⁵ İbn Hişâm *Muğni'l-lebîb 'an küttübi'l-e'ârib*, (İstanbul: Dâru'l-Lubâb, 2021), 280; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Recep 'Usman Muhammed-Ramzan Absuttavvâb (Mektebetu'l-Hancî, 1998), 4/1656; Hasan b. Kasım Murâdî, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, thk. Fahrüddin kabâve-Muhammed Nedim Fadl (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 118.

³⁶ Şairi meçhuldür. bk. Abdulkadir el-Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebîb*, thk. Abdulaziz Rabâh-Ahmed Yûsuf Dakkâk (Beirut: Dâru'l-Me'mûn, 1973-1993), 4/284.

³⁷ İbn Hişâm *Muğni'l-lebîb*, 280.

³⁸ Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *Şerhu's-şevâhidi's-şiriyye* (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 2007), 2/72.

³⁹ İbn Hişâm *Muğni'l-lebîb*, 280; Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab*, 4/1656; Murâdî, *el-Cene'd-dâni*, 118.

⁴⁰ İbn Malik et-Tâî, *Elfiyyetu İbn Malik*, thk. Abdulmuhsin b. Muhammed ek-Kasım 4. bsk (şy, yy, 2002), 306.

⁴¹ Murâdî, *el-Cene'd-dâni*, 119.

hususta, isim ve fiillerin başında yer alan ve istifham (soru) anlamı taşıyan ا ve هل gibi edatlar veya nefiy (olumsuzluk) ifade eden ما edatı, icmâ'ya (toplu görüş birliğine) aykırı değildir. Zira bu edatlar sadece anlam olarak etki edip amel etmezler.⁴² Hulasa amel eden edatlar hem fiil hem de isimlere gelmezler. Hem fiil hem de isimlere gelen edatlar ise amel etmezler.⁴³

5.2. Câr-Mecrûr ve Zarfın Haber Olma Meselesi

Dilbilimciler, زَيْدٌ أَمَامَكَ (Zeyd Önündedir) ve زَيْدٌ فِي الدَّارِ (Zeyd evdedir) örneklerinde olduğu gibi haber olan zarf ve câr-mecrûr hakkında ihtilaf etmişlerdir. Basra ekolü dilbilimcilerin cumhuru, İbn Malik, İbn Keysân (öl. 320/932 [?]) ve Sîrâfî (öl. 368/979) gibi âlimler bu gibi örneklerdeki zarf ve câr-mecrûrların mahzûf bir âmile müta'allik olup bu mahzûf âmilin haber olduğu ve âmilin içinde müstetir olup mübtedaya dönen zamirin âmilde kalıp zarfa ve câr-mecrûra intikal etmediği görüşünü savunmaktadırlar. Dolayısıyla onlara göre زَيْدٌ أَمَامَكَ cümlesi, زَيْدٌ اسْتَقَرَّ أَمَامَكَ veya زَيْدٌ مُسْتَقَرٌّ أَمَامَكَ takdirindedir. Yani haber olan ya mahzûf fiil veya ism-i fâildir. Onların içinde müstetir olan ve mübtedaya dönen هو zamiri ise zarfa intikal etmez. Nitekim İbn Ya'îş (öl. 643/1245) زَيْدٌ أَمَامَكَ örneğinde haber olanın في الدار değil, bu birleşimin müta'allik olduğu fiil veya ism-i fail olduğunu, zira الدار (ev) hiçbir şekilde Zeyd'den bir parça olmadığını, ancak Zeyd'in içine girdiği bir yer olduğunu, dolayısıyla Basralı dilbilimciler arasında haberin âmil olduğu noktasında ihtilaf olmadığını ifade etmektedir. İbn Ya'îş'in bu açıklamalarına bakıldığında câr-mecrûrün haber olması durumunda sanki "Zeyd evin içidir" anlamı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla زَيْدٌ مُسْتَقَرٌّ أَمَامَكَ veya زَيْدٌ اسْتَقَرَّ أَمَامَكَ şeklinde olduğunda bu karışıklık ortadan kalkmış olur ve Zeyd'in, evin içinde olması anlamı dışında başka bir ihtimal söz konusu olmaz.

Ebû Ali el-Fârîsî, İbn Cinnî ve diğer bazı âlimler ise söz konusu örneklerde haber olanın bizzat zarf ve câr-mecrûrün kendisi olduğu görüşünü benimseyip mahzûf olan âmilin "nesyên mensiyyâ" (unutulup gitmiş) olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla onlara göre mahzûf olan âmilin içindeki müstetir zamir zarf ve câr-mecrûra intikal eder.⁴⁴ Zikri geçen âlimler mesele hakkında bazı deliller ortaya koymuşlardır. Ortaya koydukları delillerden bir tanesi

أَلَا يَا نَخْلَةَ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ عَلَيْنِكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ السَّلَامُ

"Ey Zatı İrk (Hicaz bölgesinde bir yerin ismi) bölgesinde bulunan hurma ağacı! Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun."⁴⁵ beytinde geçen عَالِيكَ ve السَّلَامُ ifadeleridir. Beyitte sonda gelen السَّلَامُ ifadesi mübteda, önceden geçen ve câr-mecrûr olan عَلَيْكَ birleşimi ise içinde müstetir olan zamirle birlikte haberdur. Arada kalan وَرَحْمَةُ اللَّهِ ise zarfın içinde müstetir olan zamire ma'tûftur. وَرَحْمَةُ اللَّهِ sonradan gelen السَّلَامُ ifadesine ma'tûf olamaz. Zira ona ma'tûf olursa ma'tûf, ma'tûfun aleyhin âmilinden önce zikredilmiş olur. Bu da caiz değildir.⁴⁶ Basralı dilbilimcilerin cumhuru göre mübtedanın âmili ibtidâ yani mübtedanın başta gelmesi durumudur. Bu da manevî bir durumdur. Kûfeli âlimlere göre ise mübtedanın âmili haber, haberin âmili ise mübtedadır.⁴⁷ Dolayısıyla Basra ekolüne göre âmil manevî, Kûfe ekolüne göre hem mübtedanın hem de haberin âmili lafzîdir.⁴⁸ Bu bağlamda Basralı dil âlimlerinin bakış açısıyla bakıldığında yukarıdaki şiir delil gösterilebilir. Zira onlara göre mübtedanın âmili ibtida olup mübteda ile birlikte meydana gelen manevî bir durumdur. Dolayısıyla şiirde geçen وَرَحْمَةُ ifadesi sonradan zikredilen ve mübteda olan السَّلَامُ ifadesine atfedildiğinde ma'tûf ma'tûfun aleyh olan öğeden önce zikredildiği gibi onun âmilinden önce de zikredilmiş olur ki bu durum caiz değildir. Dolayısıyla burada zarfın içinde zamir olup وَرَحْمَةُ ifadesinin söz konusu zamire atfedilmesinden başka bir alternatif söz konusu değildir. Bu durum da müta'allak olan âmilde bulunan zamirin zarfa intikal ettiğini göstermektedir. Konu iyice analiz edildiğinde Kûfeli dilbilimcilerin görüşüne göre zamirin zarfa intikal ettiğine delil olarak gösterilen şiir aslında delil olmaz. Zira onlara göre mübtedanın âmili haberdur. Bu bağlamda ma'tûf ma'tûfun aleyhten önce

⁴² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/268.

⁴³ Murâdî, *el-Cene'd-dâni*, 615.

⁴⁴ Halid b. Abdullah el-Ezherî, *et-Tasrîh bi Medmûni't-Tevdîh fi'n-Nahv* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/206.

⁴⁵ Abdulkadir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edebe ve lubbu libâbi lisâni'l-Arab* thk, şrh. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hançî, 1997), 1/400

⁴⁶ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi Kitâbi't-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts), 4/55; Bedruddin el-'Aynî, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye fi Şerhi's-Şevâhidil-Elfiyye*, thk. Ali Muhammed Fahr-Ahmed Muhammed Tefkîk (Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî' 2010), 1/497; Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2.bsk. (Bingazi: Câmî'atu Karyunus, 1996), 1/246.

⁴⁷ Mübtedanın âmili hakkındaki diğer görüşler ise şu şekilde sıralanabilir: Müberrid (**Müberra**) ve bazı dilbilimcilere göre mübtedanın âmili, mübtedanın başında herhangi bir lafzî âmilin olmayışıdır. Dilbilimcilerden Zeccâc'a göre mübtedanın âmili ihbâr anlamıdır. Yani mübtedanın haber vermesi durumudur. Kûfe ekolüne göre ise mübtedanın iki âmili vardır. Kabul gören âmil haberin kendisi, diğeri ise haberin içinde bulunan âit(işaret)tir. bk. Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *el-Lubâb fi 'ileli'l-binâ ve'l-i'râb*, thk. Abdulilâh en-Nebhân (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 1/125.

⁴⁸ Ebu'l-Berekât Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *el-İnsâfî Mesâilil-Hilâf beyne'n-Nahviyyin el-Basriyyin ve'l-Küfyyîn* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1987), 1/44.

zikredilmiş olsa da onun âmilinden önce zikredilmiş olmaz. Zira âmil önceden zikredilen عليك ifadesidir.

Geçen şiirin delil olarak gösterilmesi durumunda ortaya çıkan bir başka problem de merfû' ve muttasıl olan zamire ورحمة ifadesinin atfedilmesidir. Zira her ne kadar bazen şiirlerde bu duruma ruhsat gösterilmiş olsa da dilbilimcilerin cumhuruna göre bu caiz değildir. Zira muttasıl olan zamir, kelimenin bir parçası gibidir. Kelimenin parçası olan bir şey de istiklal elde etmediği sürece kendisine başka bir şey atfedilemez.⁴⁹ Muttasıl zamirin istiklal elde etmesi ise ancak munfasıl bir zamir ile te'kîd edilmesi ile olur. Örneğin Bakara sûresinde geçen

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette otur, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için”*⁵⁰ âyetinde رَوْجُكُ ifadesi اسْكُنْ fiilinin müstetir ve aynı zamanda muttasıl olan failine atfedilmiş, ancak görüldüğü gibi bu zamir munfasıl olan أَنْتَ zamiri ile te'kîd edilmiştir. Şayet âyette geçtiği gibi zamir munfasıl bir zamir ile te'kîd edilmezse kendisine başka bir şey atfedilmez. Bu perspektiften hareketle, söz konusu şiiri delil olarak getirenlerin hüccetleri zikredilen açıdan pek tutarlı görünmemektedir.

Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf el-Üşmûnî (öl. 918/1513) ise bu konuda zikredilen iki görüşün belli cüzlerini birleştirerek telfik yapmıştır. Üşmûnî, zarf ve câr-mecrûrun haber olması durumunda asıl haberin vacip olarak hazfedilen ve zarf ile câr-mecrûrun mütâ'allık olduğu âmil olduğunu ve âmilin içinde müstetir olan zamirin de zarfa intikal ettiğini savunmuştur.⁵¹ Bu bağlamda Muhammed b. Ali es-Sabbân şu ifadelere yer vermektedir:

Üşmûnî'nin bu görüşüne bakıldığında onun iki mezhebi birleştirip telfik yaptığı görülmektedir. Zira Üşmûnî, haberin vucuben hazf olan âmil olduğunu ve âmilin içindeki zamirin âmilde kalıp zarfa intikal etmediğini savunanların görüşüne âmilin vucuben hazf olduğu hususunda uyup zamirin âmilden zarfa intikal etmediği hususunda da muhalif olmuştur. Aynı şekilde asıl haberin zarf ve câr-mecrûr olduğunu ve zamirin âmilden zarfa geçtiğini savunanların görüşüne zamirin zarfa intikal ettiği hususunda muvafık, haberin zarf ve câr-mecrûr olduğu hususunda da muhalif olmuştur. Dolayısıyla onun her iki mezhebe de bir yönüyle muvafık diğer bir yönüyle muhalif bir görüşü ortaya koyması telfiktir.⁵² Burada dikkat çeken husus daha önce de ifade edildiği gibi Sabbân'ın söz konusu görüş için açıkça telfik lafzını kullanmasıdır. Bu durum aynı zamanda bu gibi görüşler için dildeki telfik tabirinin kullanılmasının doğru olduğunu da teyit etmektedir.

Câr-mecrûr ve zarfların haber olması durumunda kendilerinde mübtedaya dönen bir zamir bulunması gerektiğiyle ilgili kural⁵³ göz önüne alındığında âmilin içindeki zamirle birlikte hazfedildiğini kabul etmek söz konusu kurala aykırı olur. Zira câr-mecrûr ve zarflara şibh-i cümle denmesinin sebebi tıpkı cümleler gibi bazı yerlerde önceki âmil ile irtibat sağlayacak bir bağın olmasıdır. Dolayısıyla irtibat vazifesi gören zamirin âmil ile birlikte hazfedildiğini ve haber olan zarfın zamirsiz olarak haber olduğunu iddia etmek yanlış olur. Öte yandan haber olan zarf ve câr-mecrûrlara zarf-ı müstakar denmesinin sebebi de âmilin içindeki zamirin ona intikal edip onda istikrar sağlamasıdır.⁵⁴ Şayet âmilin ona intikal ettiği kabul edilmezse bu durumda onlara başka bir tabir bulmak gerekir ki zarf-ı müstekar dışında başka bir tabiri de yoktur. Bir diğer taraftan şayet asıl haberin âmil olduğu kabul edilirse bu durumda câr-mecrûr ile zarfın âmile te'allukundan sonra mef'ûlü bih ğayrı sarîh olarak kabul edilmelidir. Zira başka bir alternatif yoktur. Öyle kabul edildiği zaman da mütâ'allakının zikredildiği zarf-ı lağv olması gerekir ki burada mütâ'allak zikredilmediğinden zarf-ı lağv olması da mümkün değildir. Dolayısıyla bizce bu konudaki en isabetli yol âmildeki zamirin zarfa intikal etmesinden sonra âmilin söz konusu câr-mecrûr veya zarfın haber olması için bir vesile olarak görülüp câr-mecrûr ile zarfın haber olarak kabul edilmesidir.

5.3. Tesniyedeki Elif Meselesi

Dil âlimleri tesniye elifinin i'râb harfi olup olmadığı ve kendisinde i'râbın gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Sîbeveyhi, tesniye elifinin i'râb harfi olduğunu, elifin başka harfe dönüşmesinin i'râb olmadığını ifade etmektedir.

⁴⁹ Muhammed b. Mustafa b. Hasan el-Hudârî, *Hâşiyetu'l-Hudârî 'alâ Şerhi İbn Akil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye ts), 154

⁵⁰ Bakara, 2/35.

⁵¹ Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf el-Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ'Elfiyye*, thk Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1955), 1/93.

⁵² Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, 1/293.

⁵³ Söz konusu kural özetle şu şekildedir: câr-mecrûr ve zarflar haber, sıfat, hal ve sıla olduklarında fiile veya fiil anlamında başka bir şeye ta'alluk etmeleri vacip olduğu gibi söz konusu âmilin hazf de vaciptir. bk. Halid b. Abdullah el-Ezherî, *Mûsilu't-tullâb*, thk. Abdülkerim Mucahid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1996), 82

⁵⁴ Câr-mecrûr ve zarfların haber, sıfat, hal veya sıla olup vaciben mahzûf bir âmile tutunduklarında âmilin içindeki zamir onlara intikal edip onlarda istikrar kılar. Bundan dolayı söz konusu câr-mecrûr ve zarfa zarf-ı müstekar ismi verilmektedir. bk. Merut مزید örneğinde olduğu gibi şayet câr-mecrûr ve zarfın mütâ'allakı zikredilmiş ise bu durumda onlara içi boş anlamındaki zarf-ı lağv ismi verilmektedir. Zira bu durumda âmilin faili câr-mecrûr ve zarfın içinde yer almamaktadır. bk. Ezherî, *Mûsilu't-tullâb*, 82.

Yani Sıbeveyhi'ye göre جَاءَ رَجُلَانِ (iki adam geldi) örneğinde رجلان ifadesindeki elif, i'râbın kendisinde gerçekleştiği harftir. Tıpkı زيد ifadesinin sonundaki ذ harfi gibidir.⁵⁵

Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (öl. 207/822) ise tesniyedeki elifin i'râb harfi olmadığını ve جَاءَ رَجُلَانِ (iki adam yanıma geldi) رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ (iki adam gördüm) مَرَرْتُ بِرَجُلَيْنِ (iki adama uğradım) örneklerinde görüldüğü gibi elifin yâ harfine dönüşmesi i'râbın kendisi olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre elif i'râb harfi değil i'râbın kendisidir. Örneğin رجلان ifadesindeki elif زيد ifadesinin sonundaki damme hareketi gibidir.⁵⁶

Ebû Ömer Sâlih b. İshâk el-Cermî (öl. 225/840) ise bu iki görüş arasında telfik yaparak tesniyedeki elifin i'râb harfi olduğunu ve nasb ile cer durumlarında yâ harfine dönüşmesinin i'râb olduğunu ifade etmiştir. Böylece Cermî, elifin i'râb harfi olması hususunda Sıbeveyhi'nin görüşünü, ya harfine dönüşmesinin i'râb olması hususunda da Ferrâ'nın görüşünü almıştır.⁵⁷ Konunun telfik meselesi haricinde de daha kapsamlı anlaşılması hasebiyle ilgili diğer görüşlerin şu şekilde sıralanması faydalı olacaktır:

Kûfeli dilbilimciler, Alî Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed (öl. 210/825 civarı) İbn Malik ve diğer bazı âlimler tesniye ve cemi'lerdeki elif ile vâv harflerinin isimlerdeki i'râb hareketlerine tekâbül ettiğini, dolayısıyla رجلايی örneğindeki رجلان ifadesindeki elifin جَائِي زَيْد (Zeyd yanıma geldi) örneğindeki زيد ifadesinin sonunda bulunan damme gibi olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸ Bu görüş şu şekilde reddedilmiştir: İ'râb hareketleri isimden düşürüldüğünde isimde bozulma meydana gelmez. Örneğin زيد جَائِي örneğinde fâil olan زيد ifadesinde vakıf yapıp sondaki damme düşürülürse isimde herhangi bir bozulma meydana gelmez. Ancak جَائِي رجلايی ifadesinde dammeyle aynı olduğu iddia edilen elif düşürülürse isim tesniye iken müfret olur. O halde bu harflerin i'râb hareketleri ile aynı olduğunu söylemek yanlış olur.⁵⁹

Basralı dilbilimcilerin çoğu şu görüşü benimsemişlerdir: Tesniyedeki elif tesniye alameti olup i'râb harfidir. Nasıl ki قَائِمٌ (ayaktadır) kelimesinin sonuna müenneslik alameti olan ة harfi bittiğinde müennesliğe delalet edip i'râbın kendisinde gerçekleştiği harf ise aynı şekilde elif de kelimenin tesniye olduğuna delalet edip i'râb harfidir.⁶⁰

Ahfeş, Müberred (öl. 286/900) ve Mâzinî ise tesniye ve cemi'lerdeki harflerin ne i'râb, ne de i'râb harfi olduğunu, sadece i'râba delalet eden harfler olduğunu ifade etmişlerdir. Zira onlara göre şayet söz konusu harfler i'râb olsalardı زيد sonundaki hareke gibi düşmesi durumunda kelimenin bozulmaması gerekirdi ki bu harfler düştüğünde tesniye veya cemi' olan kelime bozulur. Aynı şekilde şayet onlar i'râb harfi olsaydı زيد sonundaki hareke gittiğinde i'râb harfi olan ذ harfinin i'râba delal etmesi gerekirdi, zira o da i'râb harfidir. Ama tesniye ve cemi'lerdeki harfler harekesiz olmasına rağmen i'râba delalet ederken ذ harfi harekesiz olduğunda i'râba delalet etmez. O halde söz konusu harfler ne i'râb, ne de i'râb harfleridir. Sadece i'râba delalet eden harflerdir.⁶¹

Geçen görüşler incelenip harf ile i'râb alan kelimelerin durumu göz önünde bulundurulduğunda bu harflerin hem tesniye ve cemi' alameti olup hem de i'râbın kendisi olduğunu söylemek bizce en uygun görüştür. Zira tesniye ve cemi' olan kelimeler tesniyelik ve cemi'lik ifade etmeleri için harflere ihtiyaç duyarlar. Ama müfret kelimeler müfretlik ifade etmeleri için i'râba ihtiyaç duymazlar. O halde müfret kelimelerdeki i'râbın düşmesi durumunda kelimenin bozulmaması durumunu tesniye ve cemi' olan kelimeye hamletmek tutarlı olmaz. Yani müfret kelimenin hareketinin düşmesi durumunda kelimenin bozulmaması tesniye ve cemi'lerdeki harflerin düşmesi durumunda kelimenin bozulmamasını gerektirmez. Zira ifade edildiği gibi durumları birbirinden farklıdır. O halde bu harflerin i'râbın kendisi olduğunu söylemekte bir engel yoktur. Öte yandan, müfret (tekil) kelimelerde hem müfretlik alameti hem de i'râb bir arada bulunmaz; müfretlik durumu, kelimenin yapısından anlaşılır. Ancak tesniye (ikil) ve cemi' (çoğul) olan kelimelerde, tesniyelik ve cemi'lik durumları kelimenin yapısından doğrudan anlaşılmaz. Tesniyelik, genellikle elif veya yâ harfiyle, cemi'lik ise vâv veya yâ harfiyle ifade edilir. Bu durumda, bir kelimedede tesniyelik veya cemi'lik alametinin ayrı bir şekilde, i'râbın ise farklı bir şekilde bulunması, kelimedede karmaşaya yol açacaktır. Oysa Arap dilinde basitlik (tahfif) esastır. Bu nedenle, bu harflerin hem i'râb işlevi görmesi hem de tesniyelik veya cemi'lik alameti taşımaları daha uygun olacaktır. Hulasa Kûfeli dilbilimciler, Kutrub ve İbn Malik'in görüşü ile el-Ferrâ'nın görüşleri birleştirilip başka bir telfik daha yapılabilir. Ancak hangi görüş olursa olsun sonucun aynı olması yani anlamda herhangi bir değişim olmaması ve i'râb

⁵⁵ İbn Cinnî el-Hasâis, 309; Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *Et-Tebyîn 'an mezâhibi'n-nahviyyîn*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Useymîn (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986), 204.

⁵⁶ İbn Cinnî el-Hasâis 309; Ukberî, *Et-Tebyîn* 204.

⁵⁷ İbn Cinnî el-Hasâis 309.

⁵⁸ Ukberî, *Et-Tebyîn*, 203.

⁵⁹ İbn Nâziru'l-Ceyş Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâim et-Teymî, *Temhîdu'l-Kavâ'id bi şerhi Teshîli'l-fevâid*, thk. Komisyon (ş.y: Dâru's-Selâm, 2007), 1/347.

⁶⁰ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2003), 1/30.

⁶¹ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/75.

mahalleri olan ref, nasb ve cer hallerinde karışıklık olmaması açısından bakıldığında ifade edilen görüşlerden herhangi birisinin benimsenmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Zira bu tartışmalar i'râbın anlama yansımaları sonucunda ortaya çıkan tartışmalar değil sadece bir gramer kuralının felsefi bir münakaşasından ibarettir.

5.4. Tesniye Olan İsm-i İṣâretler ve İsm-i Mevsûllerin İ'râb Meselesi

Tesniye-i müzekker olan ذَيْن ve الذَّيْن ifadeleri ile tesniye-i müennes olan تَيْن ve التَّيْن ifadelerinin hakiki tesniye olup olmadığı dilbilimcilerce tartışılmıştır. Bu bağlamda Basra ekolü dilbilimcileri bu ifadelerin tesniye kalıbında kurulduklarını ancak hakiki tesniye olmadıklarını ifade etmektedirler. Basra dilbilimcilerine göre bu ifadelerin hakiki tesniye olmadıkları halde hakiki tesniye kalıbında olmalarının sebebi bu ifadelerin mu'rab isimlere yakın olması ve tesniye anlamını ifade etmeleridir.⁶² Bu kelimelerin hakiki tesniye olmamalarının sebebi ise nekra olmamalarıdır. Zira nekra olmayan isimlerin tesniye olmaları caiz değildir.⁶³

İbn Malik'e göre ise bu ifadeler hakiki tesniye mükabilindedir. İbn Malik'in bu ifadelerin hakiki tesniye olduklarına dair açık bir ibaresi yoktur. Ancak o, tesniye olmayıp tesniye kalıbında kullanılan kelimeleri zikrederken bu ifadelerle değinmemektedir. Bu da onun bu ifadeleri hakiki tesniye kabul ettiğini anlamına gelmektedir. Nitekim Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî (öl. 790/1388) bu ifadelerin İbn Malik'e göre hakiki tesniye olduklarını açık bir şekilde ifade etmektedir.⁶⁴

İbn Hişâm bu ifadelerin mu'rab olduklarını belirtmekle birlikte bunların hakiki tesniye değil tesniye sûretinde kullanıldıklarını ifade ederek her iki görüşten telifik yapmıştır.⁶⁵ Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî (öl. 905/1499) meseleyle ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır: Bu ifadelerin hakiki tesniye olduklarını kabul edenlere göre bu ifadeler mu'rabtır. Söz konusu ifadelerin hakiki tesniye değil tesniye sûretinde kullanıldıklarını ileri sürenlere göre ise bu ifadeler mebnîdir. Dolayısıyla İbn Hişâm'ın bu ifadelerin hakiki tesniye değil tesniye sûretinde olduğunu kabul etmekle birlikte onların mu'rab olduğunu iddia ederek her iki görüşten telifik yapmıştır.⁶⁶

Geçen bilgiler iyice incelendiğinde şu sonuca varılması mümkündür: Basra ekolüne mensup dil âlimleri, söz konusu ifadelerin lafızlarını tesniye sigasında kabul etmekle birlikte, bu ifadelerin mebnî olduklarını savunmuşlardır. Buna mukabil, İbn Mâlik, söz konusu lafızları hakiki tesniye olarak değerlendirmiş ve mu'rab olduklarını ifade etmiştir. İbn Hişâm ise, her iki görüşü birleştiren özgün bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre, bu kelimeler şekil itibarıyla Basra ekolünün belirttiği üzere tesniye formunda olmakla birlikte, mu'rab kabul edilmeleri gerektiği hususunda İbn Mâlik'in görüşünü benimsemiştir. Böylece İbn Hişâm, her iki yaklaşımı mezcederek yeni bir görüş ortaya koymuştur.

5.5. Sonu İletli Olan Muzâri Fiilin Cezm Meselesi

Arap dilbilgisinde, sonu illet harfleri (vav "و" veya yâ "ي") ile biten ve gramatikal olarak belirli kurallar çerçevesinde şekillenen muzâri fiillere nâkis ismi verilmektedir. Dilbilimciler bu fiilin cezm durumuyla ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda Sîbeveyhi, nâkis fiilin ref durumunda, öznenin tekil, ikil veya çoğul olmasına bağlı olarak fiilin şeklinin değişmediğini belirtir. Fiilin sonundaki illet harfleri (vâv veya yâ), fiilin çekiminde doğrudan bir etki yaratmadığını ve ref alametinin mukadder (gizli) damme olduğunu ifade eder.⁶⁷ İbn Serrâc (öl. 316/929) ise fiilde i'râbın aslî değil fer'î olması hasebiyle nâkis fiilin sonunda dammenin mukadder olması gerektiği ve fiilin sonunda bulunan illet harflerinin i'râb alameti olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸

Sîbeveyhi, sonu illetli fiillerin cezmiyle ilgili değerlendirmesinde, fiilin ref durumuna bağlı olarak cezm hâlinde fiilin sonunda yer alan mukadder harekenin düştüğünü ifade etmektedir. Ona göre, cezm sırasında harekenin hafz edilmesi, fiilin dış görünümünde herhangi bir değişikliğe yol açmadığından, ref ve cezm hâllerindeki fiil biçimleri şeklen birbirine benzer hâle gelmektedir. Bu benzerliği ortadan kaldırmak ve iki durumu birbirinden ayırmak amacıyla, cezm durumunda yalnızca harekenin değil, aynı zamanda fiilin sonunda yer alan illet harfinin de düşmesi gerektiği ileri sürülür. Böylece, ref hâlindeki fiil ile cezm hâlindeki fiil arasında morfolojik bir fark oluşturularak karışıklık önlenmiş olur.⁶⁹

⁶² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal li'z-Zemahşerî*, 2/354.

⁶³ İbn Cinnî, *Sirru sina'âti'l-i'râb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/132.

⁶⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Makâsîdu's-şâfiyye*, thk. Komisyon (Makke: Ma'hedu Buhûsî'l-İlmiyye, 2007) 1/398.

⁶⁵ İbn Hişâm en-Nahvî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Eliyyeti İbn Malik*, thk. Berekat Yusuf Hebut (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), 1/56.

⁶⁶ Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'alâ't-Tavdîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/44.

⁶⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1988), 1/23.

⁶⁸ İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Abdulhaseyn el-Fetlî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts), 2/164.

⁶⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/23.

İbn Serrâc, sonu illetli fiillerin i'râbıyla ilgili değerlendirmesinde, bu tür fiillerin ref alametinin fiilin sonundaki illet harfinin kendisi olduğunu belirttiğinden ona göre cezm alameti ise söz konusu illet harfinin hazfidir. Böylelikle, İbn Serrâc'a göre cezm hâlinde fiilin sonunda gerçekleşen harf düşüklüğü doğrudan cezm edatının etkisiyle meydana gelmektedir.⁷⁰

Neticede, Sîbeveyhi ve İbn Serrâc her ne kadar cezm durumunda fiilin sonundaki illet harfinin düşeceği konusunda hemfikir olsalar da, bu hazfin gerekçeleri birbirinden farklıdır. Sîbeveyhi, illet harfinin hazfini doğrudan cezm edatına bağlamamakta; aksine, fiilin ref hâlindeki görünümünden ayırt edilmesini sağlayacak morfolojik bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Buna karşın, İbn Serrâc, harfin hazfini cezm edatının doğrudan gramatik etkisi olarak açıklamaktadır.

İbn Mâlik, sonu illetli fiillerin ref ve cezm durumlarına ilişkin i'râb alametlerini birbirinden bağımsız olarak ele almıştır. Ona göre, bu tür fiillerin ref alameti, lafızda görünmeyen mukadder bir dammedir; cezm alameti ise, fiilin sonunda yer alan illet harfinin hazfidir. Bu yaklaşımla İbn Mâlik, ref durumundaki gizli hareke anlayışında Sîbeveyhi'nin görüşünü, cezm hâlinde ise harfin düşmesini esas alarak İbn Serrâc'ın görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla İbn Mâlik, sonu illetli fiillerin i'râbı konusunda her iki görüşü mezcederek kendine özgü bir telfik yaklaşım ortaya koymuştur.⁷¹

Sonuç

Telfik fıkıh ilminde iki mezhebe göre hareket edip bir mezhebe göre geçersiz olan bir durumda başka mezhebi taklit etmektir. Bazı dilbilimciler, Arap dilinde görüşleri birleştirip ortaya yeni bir görüş çıkarma eylemini fıkıh ilmindeki telfike hamledildiğini ifade etmişlerdir. Dildeki telfik durumu, dilbilimciler tarafından başka konular içerisinde yer almış ve İbn Cinnî'nin el-Hâsâis adlı eserini telif edene dek bu şekilde devam etmiştir. İbn Cinnî, el-Hasâis'inde bu konuyu müstakil bir mesele olarak ele almış ve bazı örnekler çerçevesinde konuyu izah etmeye çalışmıştır. Arap dilinde bu tür görüşler, bazı âlimler tarafından fıkıhtaki telfike benzetilmiştir. Zira bu görüşler iyice incelendiğinde bu isimle ifade edilmesinin doğru olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Celaluddin es-Suyûtî, bu konunun aralarındaki münasebetten dolayı fıkıhtaki telfik meselesine karşılık geldiğini ifade etmiştir. Muhammed b. Ali es-Sabbân ise münasebetin ötesine geçerek dildeki bu görüşleri açık bir şekilde "telfik" olarak isimlendirmiştir. Bu çerçevede dildeki görüşlerin birleştirilmesinin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiği hususlarının daha kolay anlaşılması hasebiyle konunun telfik olarak isimlendirilmesinin uygun olacağı anlaşılmaktadır. Dildeki telfik şeklindeki görüşler en az iki görüşten sonra ortaya çıkması açısından fıkıh ilminde üçüncü bir görüş ortaya çıkarmak anlamındaki ihdâsu kavlin sâlis meselesine de bazı yönleriyle benzetilmiştir. Bazı âlimlere göre ise dildeki telfik, tedâhulü'l-luğât meselesine benzemektedir. Dolayısıyla tedâhulü'l-luğât meselesinde olduğu gibi dildeki telfiki mutlak olarak caiz görenler olduğu gibi şartlı olarak caiz görenler de vardır. Konuyu mutlak olarak caiz görüp çokça kullanan dilbilimcilerin başında İbn Malik et-Tâî gelmektedir. Konuyla ilgili çalışmada ele alınan görüşlerin neticesi özetle şu şekilde sıralanabilir:

İbn Mâlik, nâkis fiilden sonra gelen Lâm-ı cuhûd konusunda Basra ve Kûfe ekollerinin görüşlerini telfik etmiştir. İbn Malik, Basra ekolünden lâmin ardından ۱ edatının takdir edildiği görüşü, Kûfe ekolünden ise lâmin zâid ve te'kîd amacıyla getirildiği görüşü alarak bu iki yaklaşımı birleştirmiştir. Buna göre, lâm zâid ve te'kîd amaçlı kabul edilir; ardından ۱ edatı takdir edilir ve ondan sonra zikredilen fiil doğrudan nâkis fiilin haberi olur.

Üşmûnî, zarf ve câr-mecrûrun tutunduğu âmîlin haber olduğu görüşü Basra ekolünden; âmîlin içinde yer alan zamirin zarfa intikal ettiği görüşü ise Ebû Ali el-Fârisî ve İbn Cinnî'den alarak haber olan unsurun zarf veya câr-mecrûr değil, onların bağlandığı âmîl olduğunu, ancak amilin içindeki zamirin bu yapılarla intikal ettiğini kabul ederek telfik yapmıştır.

Tesniye konusundaki tartışmalarda ise Sîbeveyhi, elifin i'râb harfi olduğunu ve harfin dönüşümünün i'râb olmadığını belirtmiş; Ferrâ ise elifin i'râb harfi olmadığını ve harfin dönüşümünün bizzat i'râb olduğunu savunmuştur. Cermî ise elifin i'râb harfi olduğunu kabul ederek Sîbeveyhi'yi, harfin dönüşümünün i'râb olduğunu belirterek Ferrâ'yı takip etmiş ve böylece bu konuda da her iki görüşten telfik yapmıştır.

İbn Hişâm, ism-i işaretler ile ism-i mevsûllerin şekil itibariyle tesniye oldukları görüşü Basra ekolünden; i'râb açısından mu'rab oldukları görüşü ise İbn Mâlik ve Şâtîbî gibi âlimlerden alarak bu kelimelerin lafzen tesniye, i'râben mu'rab olduğunu ileri sürerek iki farklı mezhebin görüşlerini birleştirerek telfik yapmıştır.

⁷⁰ İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 2/164.

⁷¹ İbn Malik et-Tâî, *Elfiyyetu İbn Malik*, 76.

İbn Mâlik, sonu illet harfiyle biten muzâri fiillerin ref hâlindeki alametinin illet harfi değil, onun yerinde takdir edilen damme olduğu görüşü Sîbeveyhi'den; cezm hâlindeki alametin ise sükûn değil, doğrudan illet harfinin düşmesi olduğu görüşü ise İbn Serrâc'tan alarak telfîk etmiştir.

Sonuç olarak, dilbilim tarihindeki bu örnekler, nahivcilerin yalnızca bir görüşle yetinmeyip farklı yaklaşımları mezcetme yoluna gittiklerini ve bu yöntemle daha kapsayıcı açıklamalara ulaştıklarını göstermektedir. Ayrıca telfîk yönteminin Arap dilbilim tarihinde hem teorik zenginlik hem de yoruma açıklık getirmesi açısından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça | References

- 'Aynî, Bedruddin, *el-Mekâsîdu'n-Nahviyye fî Şerhi's-Şevâhidi'l-Elfiyye*, thk. Ali Muhammed Fahr-Ahmed Muhammed Tefvik, Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî' 2010.
- 'ÿyâd b. Nâmî es-Sülemî, *Usûlu'l-fikhi'l-lezî lâ yeseu'l-fâkihe cehlûhu*, Riyad: Daru't-Tedmuriyye, 2005.
- Abdullah b. Muhammed b. Hasan es-Seidî, *et-Telfik ve hükmühü fi fikhi'l-İslâmî*, ş.y.y, ts.
- Âmidî, Seyfuddin, *el-Ahkâm*, thk. Abdurrazzak Affî, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, ts.
- Bağdâdî, Abdulkadir, *Hizânetu'l-edeb ve lubbu libâbi lisâni'l-Arab* thk, şrh. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1997.
- Bağdâdî, Abdulkadir, *Şerhu ebyâtî Muğni'l-lebîb*, thk. Abdulaziz Rabâh-Ahmed Yûsuf Dakkâk, Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1973-1993.
- Bânî, Muhammed Said b. Abdurrahman *Umdetü't-tahkik fi't-taklid ve 't-telfik*, Dimaşk: Daru'l-Kadirî, 1997.
- Ebu Ya'lâ, *el-İdde fi usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali el-Mubârekî, ş.y, y.y, 1990.
- Enbârî, Ebu'l Berekât Abdurrahmân b. Muhammed, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1987.
- Endelûsî, Ebû Hayyân *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Recep 'Usman Muhammed-Ramzan Abduttavvâb, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998.
- Endelûsî, Ebû Hayyân, *et-Tezyîl ve't-tekmîl fi şerhi Kitâbi't-Teshîl*, thk. Hasan Hindâvî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu'l-Kâfiye*, 2. bsk. Bingazi: Câmî'atu Karyunus, 1996.
- Ezherî, Halid b. Abdullah *et-Tasrîh bi medmûni't-tevdîh fi'n-nahv*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Ezherî, Halid b. Abdullah, *Mûsilu't-tullâb*, thk. Abdulkirim Mucahid, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1996.
- Ezherî, Halid b. Abdullah, *Şerhu't-Tasrîh 'alâ't-Tavdîh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Fezâz, Muhammed Nasiruddin. "Z'ahiretu't-telfik beyne'l-mezâhibi'n-nahviyye 'inde'l-müteahhirîn", *Siyâkâtu'l-luğa ve'Dirâsâtu'l-Beyniyye*, 10/1 (Ocak 2025), 145-158.
- Hafnâvî, Muhammed İbrahim, *Tebîru'n-nücebâ bi hakîkati'l-ictihâdi ve't-taklîdi ve't-telfiki ve'l-iftâ*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Heytemî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *el-Fetava'l-fikhiyyetü'l-kübra*, ş.y, el-Mektebetü'l-İslamiyye, ts.
- Hudârî, Muhammed b. Mustafa b. Hasan, *Hâşiyetu'l-Hudari 'alâ Şerhi İbn Akil*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye ts.
- İbn Âbidin, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr*, İstanbul: y.y, 1984.
- İbn Abidin, Muhammed Emin, *el-'Ukûdu'd-durriye fi tenkihi'l-fetâva'l-Hâmidîyye*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Abdulhamid Hidâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- İbn Cinnî, *el-Munsîf*, thk. İbrahim Mustafa vd. Mısır: Vizâretu'l-Ma'ârif, 1954.
- İbn Cinnî, *Sirru sinâ'ati'l-i'râb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Eliyyeti İbn Malik*, thk. Berekat Yusuf Hebut, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, İstanbul: Dâru'l-Lubâb, 2021.
- İbn Malik et-Tâî, *Elfiyyetu İbn Malik*, thk. Abdulmuhsin b. Muhammed el-Kasım 4. Bsk. ş.y, y.y, 2002.
- İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl li İbn Mâlik*, thk. Abdurrahman es-Seyyid- Muhammed Bedevî, Hicr: y.y, 1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrem, *Lisânu'l Arab*, 3. baskı, Beyrut: Daru Sadır, 1993,
- İbn Nâziru'l-Ceyş Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâim et-Teymî, *Temhîdu'l-kavâ'id bi şerhi Teshîli'l-fevâid*, thk. Komisyon, ş.y, Dâru's-Selâm, 2007.
- İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. Abdulhaseyn el-Fetlî, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemâşerî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İsfehânî, Ebu Senâ, *Beyânu'l-Muhtasar*, thk. Muhammed Mazhar, Cidde: Dâru'l-Medenî, 1986.
- İsnevî, Cemaluddin Ebû Muhammed Abdurrahim b. Hüseyin *Nihâyet's-sûl şerhu Minhâci'l-vusûl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Karâfî, Şihabüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkihi'l-fusûl fi ihtisâri'l-mahsul fi'l-usûl*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 2004.
- Kârî, Ali b. Muhammed el-Hervevî. *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa (el-Mevdû'âtu'l-Kübrâ)*, tahkik: Muhammed es-Sabbâğ, Beyrut: Dâru'l-Emâne / Müessesetu'r-Resâle, ts.
- Komisyon, *Usûlu'n-nahv I*, Medine: Câmî'atu'l-Medîneti'l-'Âlemiyye, ts.
- Lakânî, Burhanuddin İbrahim b. İbrahim, *Menâru usûli'l-fetâvâ*, thk. Abdullah el- Hilâlî, Mağrib: Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2002.
- Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riyye*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2007.
- Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhalik el-Udayma, Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb 1972.
- Muhammedoğlu, Suheyb. "Asli ve Feri İrab Arasında Fiili Muzari ", *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*(2023)

- Murâdî, Hasan b. Kasım *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, thk. Fahrudin kabâve-Muhammed Nedim Fadl, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mustafa, Ahmed Muhammed Abdulcelil. "Terkîbu'l-mezâhib dirâsetün te'siliyyetün tatbikiyyetün fi'n-nahvi ve's-sarf", *Mecelletu Kulliyeti'l-luğati'l-Arabiyye bi İtâyi'l-Bârûd*, 1/37 (Şubat 2024), 2404-2464.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut: Mektebu Lubnan, , 2006.
- Rehibânî, eş-Şeyh Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu üli'n-nuhâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, ş.y, el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- Sabbân, Muhammed b. Ali *Haşiyetu's-Sabbân 'alâ şerhi'l-Üşmûnî li'l-Elfiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Sâidî, Abdurrazzak b. Ferâc *Tedâhülü'l-usûli'l-luğaviyye ve esruhu fi binâi'l-mu'cem*, Medine: İmadetü Bahsi'l-İlmiyye, 2002.
- Siddîkî Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî, *Dâ'i'l-felâh li-muhabaâti'l-İktirâh*, ş.y, y.y.ts.
- Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1988.
- Suyûtî, Celaluddin, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Suyûtî, Celaluddin, *el-İktirâh fi usûli'n-nahv*, Dimâşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2006.
- Şaban, Fayze Muhammed Abdullah. "et-Terkîbu'l-mezhebî ve mesâiluhu'n-nahviyye ve's-sarfîyye", *Mecelletu Kulliyeti'l-luğati'l-Arabiyye bi Eşyât*, 3/43 (Şubat 2024) 2288-2364.
- Şâtîbî, İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Mağâsîdü's-şâfiye fi şerhi hulâşati'l-Kâfiye*, thk. Komisyon, Mekke: Ma'hedu'l-Buhûsi'l-İlmiyye li İhyâi't-turâsi'l-İslamiyye, 2007.
- Ukberî, Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh, *el-Lubâb fi 'ileli'l-binâ ve'l-i'râb*, thk. Abdulilah en-Nebhân, Dimâşk: Dâru'l-Fıkr, 1995.
- Ukberî, Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh, *Et-Tebyîn 'an mezâhibi'n-nahviyyîn*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Useymîn, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986.
- Üşmûnî, Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ'Elfiyye*, thk Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1955.
- Zahir Şevket el-Beyâtî, *Edevâtu'l-i'râb*, Beyrut: Mecdu'l-Müesseseti'l-Câmi'iyye, 2005.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn, *el-Bahru'l-Muhîr fi Usuli'l-Fıkh*, yy.y, Dâru'l-Ketbî, 1994.
- Zuheyli, Vehbe *Usûlu'l-fıkhî'l-İslâmî*, Dimâşk: Daru'l-Fıkr, 1986.